

Meslek Etiğinde Anlam Sorunu ve Matematik

Kemal Çinçin¹

ÖZET

Belirli meslek gruplarına yönelik meslek etiği alanında yapılan istatistiksel çalışmalar, günden güne yaygınlaşmaktadır. Hiç kuşku yok ki bu çalışmalar bizlere mevcut etik sorunların durumu hakkında önemli veriler sunmaktadır. Bununla birlikte, her alanda meslek etiğinin daha etkin kılınabilmesi, sorunların felsefe açısından ele alınıp çözümüne yönelik argümanların ortaya konmasıyla olanaklı görülmektedir. Bu noktada ise söz konusu sorunların insanın değerini arttıracak bir eksene çekilebilmesi için, kıyaslama alışkanlığından ziyade ortak anlam üretmenin en kolay yollarından birisi olarak matematikten yararlanmak oldukça önemlidir. Çalışmanın amacı, meslek etiği tartışmalarını matematik yardımı ile ele almanın önemini ortaya koymaktır. Bu nedenle, felsefe tarihinde gözlemlenen uzun tartışmalara yer verilmeden, doğrudan meslek etiğine yönelik bir eksende çalışmanın ilerlemesi planlanmıştır. Böylelikle, bu alanda ortaya çıkacak etik sorunların çözümlerine yönelik etkin yöntem ve çalışmaların ortaya konması mümkün görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meslek etiği, Felsefe, Matematik, Anlam.

The Problem of Meaning in Professional Ethics and Mathematics

ABSTRACT

Statistical studies in the field of professional ethics for certain professional groups are becoming more widespread day by day. There is no doubt that these studies provide us with important data about the current state of ethical problems. However, it seems possible to make professional ethics more effective in every field by considering the problems from a philosophical perspective and presenting arguments for their solution. At this point, it is very important to use mathematics as one of the easiest ways to produce common meaning rather than the habit of comparison, in order to focus the problems in question on an axis that will increase the value of people. The aim of the study is to reveal the importance of addressing professional ethics discussions with the help of mathematics. For this reason, it is planned to progress the study on an axis directly related to professional ethics, without including the long discussions observed in the history of philosophy. Thus, it seems possible to put forward effective methods and studies to solve ethical problems that may arise in this field.

Keywords: Professional ethics, Philosophy, Mathematics, Meaning.

1. GİRİŞ

Genel anlamda etik, toplum içerisindeki kişi yaşantılarının evrensel olduğu iddia edilen bir takım normatif kural, ilke ve amaçlar doğrultusunda ortaya çıkmasının yollarını sunan

¹İletişim Yazarı: kemalcincin@sdu.edu.tr, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta. ORCID: 0000-0003-3188-362X

(Makale Gönderim Tarihi: 11.10.2024 / Yayın Tarihi:30.09.2025)

Doi Numarası: [10.18026/cbayarsos.1565529](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1565529)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

felsefe alanıdır. Bu anlamda evrensel bir kural, ilke ya da amaç doğal olarak iyi olanı kendisine rehber edinir. Ancak iyi kavramı, içine doğulan kültürden bağımsız ele almanın zorluğuna bağlı olarak, süreç ya da sonuçlar açısından farklı değerlendirilebilmektedir. Böylece iyi sorunu, bir tür ‘değer’ sorununa dönüşmektedir. Kuçuradi’nin belirttiği gibi, değer atfetmek bir yandan değerlendirmede bulunan öznenin bilgisine, kültürüne ve anlayışına bağlı iken aynı zamanda “değerlendirmek, değerlendirilenin kendi alanı içinde özel durumunu görmek ve göstermektir” (Kuçuradi, 2003:15). Değer atfetme değerlendirene göre, değer biçme ise toplumsal değer yargılarına göre ortaya çıkmaktadır (Kuçuradi, 2003: 30). Kişi yaşantı ve tutumu epistemolojik sorunların varlığında etik değer yargılarının bileşenleri olarak görünse de, kişi doğru olan yargıyı kendisine rehber edinirken sadece toplumsal olan olgulardan hareketle değil, mantık ve matematik gibi görece daha tutarlı kabul edilen bilimlerden de beslenmelidir. Her türlü ihtiyacını karşılama amacıyla insan, eyleme geçme ve uygun eylemi seçme ilkelerini belirlerken kendisini türlü kombinasyonların² içerisinde bulur. Bu eylem kombinasyonları, karar verme ve sonuçlarını tahmin etme aşamalarında belirli zihinsel süreçleri gerekli kılmaktadır. Böylelikle etik alanındaki çalışmalar kavramsal belirlenimler, toplumsal etkileşimler ve özgürlük hissinin varlığında somut ile soyut arasında bir sorgulamaya yöneliktir.

“Doğru” kavramı, etik alanında yapılan tartışmalarda kendisine sıkça yer verilen kavramlardan bir tanesidir. Bunun nedenlerinden bir tanesi ise doğru önermeler sayesinde etik davranışların ve ilkelerin belirlenmesine yönelik amaçlardır. Görünen o ki şimdiye kadar etik alanında yapılan felsefe tartışmaları evrensel bir “iyi” ve evrensel bir “doğru” konusunda uzlaşmayı henüz sağlayamamıştır. Bu nedenle güncel bazı tartışmalar, uygulamalı etik alanında kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bu alanda kürtaj, ötenazi, ölüm cezası, çevre kirliliği, hayvan hakları, vb. konularda yapılan tartışmaları örnek olarak verilebiliriz. Etik alanındaki klasik tartışmalar ise, yıllar önce yaşamış Aristoteles, Kant, James gibi önemli filozofların düşünceleri etrafında şekillenmiştir. Güncel uygulamalı etik alanındaki tartışmalı sorunlara, söz konusu klasik etik tartışmaların yeterince değinmediği ya da bu sorunlara bir çözüm bulmadığı düşünüldüğü için günümüzde farklı yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Uygulamalı etik tartışmaları bilim ve teknoloji alanında pek çok değişimin varlığında teknik bilgi de içermektedir. Bu teknik bilgiler tıp bilgisi, çevre mühendisliği bilgisi, iklim bilgisi, zooloji bilgisi, biyoloji ve kimya bilgisi, fizik ve matematik bilgisi, ziraat bilgisi, hayvancılık bilgisi, hukuk bilgisi, sosyoloji ve psikoloji bilgisi gibi alana özgü bilgilerdir. Böylece, ölüm döşegindeki bir hastanın ve bu hastaya yardımcı olan sağlık ekibinin ya da ailesinin deneyimleri de ötenazi tartışmalarında önemli hale gelmektedir. Benzer şekilde hayvan etiği tartışmalarında da hayvansal üretim süreçlerini iyi bilen ve hayvan sağlığı üzerine bilgi sahibi veterinerler, ziraatçılar, vb. alanlarda çalışan kişilerin bilgisi gerekli görülmektedir.

² İlişkiler, bağlantılar ve karar verme süreçlerinde

Tüm bu süreçlerin yanında insanı ve toplumları doğrudan ilgilendiren meslek etiği tartışmaları da ayrıca gündeme gelmektedir. Çünkü her ne kadar meslek gruplarının, ticari kuruluşların ve resmi kurumların ortaya çıkış amaçları ve işleyişleri benzerlik gösterse de, olgular karşısında farklı mesleklere özgü pek çok farklı değerlendirme biçimlerinin varlığı da açıktır. Üretim, pazarlama, kuruluş ve hukuk süreçlerindeki farklılıkların, kurumsal olan kuruluşların üyelerinin bir takım mesleki etik ilkeler çerçevesinde eylemde bulunmasını gerekli kıldığı görünmektedir. Meslek etiği tartışmaları gittikçe daha da önemli bir hale gelmektedir zira meslek etiği içerisinde davranan kişi ve kurumlar toplumsal olarak da iyiye ve doğruya ulaşmanın yollarını bize gösterecektir. Bir başka ifadeyle, meslek etiği tartışmaları bu anlamda toplum etiği tartışmalarına dönüşmektedir.

Meslek etiğinde sık kullanılan bir kavram etik kod (ilke) olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesleğe özgü belirlenen bu etik kod, mesleğe özgü davranış kurallarının belirleyicisi olur. Buna göre kişiler arası ilişkiler düzenlenir ve mesleğin meşru hale gelmesinin önü açılmaya çalışılır. Mesleki saygınlık da bu etik kodlara dayandırılır. Türlü sözler, meslek yeminleri, vb. bu kodlarla ilişkilendirilebilir ancak bu başka bir çalışmanın konusu olabilecek kadar karmaşık bir soruna da işaret etmektedir. Meslek gruplarına özgü ana sorunlar genellikle hukuk dışı eylemleri ilgilendirmekle beraber, vicdan sorunu olarak ele alınan bazı problemli durumların varlığıyla da ilgilidir. Çünkü yasal sözleşmelerde ele alınmayan ve pratikte karşılaşılan pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar ise etik tartışmalarla ancak aşılabilecek sorunlardır. Örnek olarak;

- Hukuka aykırılık
- Anlaşmaya uymama
- Bireysel çıkarı ön plana alan fırsatçılıklar
- Türlü tacizler
- Yalan söyleme
- Psikolojik baskılar ve yıldırımlar
- Bilgi sızdırma ve dedikodular
- Bilgi saklama, paylaşmama
- Şirkete ait araçların izinsiz veya kötü kullanımı
- Onaylanmayan para transferleri ya da hediyeler
- İş yavaşlatma, çaba göstermeme, kendini geliştirmeme
- Dürüst olmama, tarafsız olmama
- Meslek standartlarına uymama
- İlişki kurulan kişileri yanlış yönlendirme
- Saygısızlık, önyargılı davranış ve tutumlar geliştirme
- Hoşgörülü olmama
- Kavramsal bilgisizlik (emek, adalet, güç, etik, özgürlük, hukuk, toplum, vb.)
- Sorumlulukların yerine getirilmemesi
- Görmezden gelmek
- İyi ya da doğru olanı bilerek uygulamamak
- Amaçların gizlenmesi
- İlkesiz kıyaslamalar veya ayrımcılık

- Görevi kötüye kullanma
- Zarar vermek
- İletişim yollarını kapatmak
- Kendini izole etmek

verilebilir. *Meslek Etiği* kitabında Kutlu, meslek etiğine uygun olmayan davranışların olası sonuçlarını şu şekilde özetlemektedir:

Tablo 1. Etik Değerlere Uymayan Davranışların Sonuçları

BİREYSEL	KURUMSAL	TOPLUMSAL
İşini kaybetme	Saygınlığını yitirme	Yozlaşmanın kurumsallaşması
Saygınlığını kaybetme	Müşterisini kaybetme	Etik değerlerin önemini yitirmesi
Toplumdan soyutlanma	İmajının zedelenmesi	Anemik davranışların yaygınlaşması
Güvenilirliğini yitirme	İş birliğinin zayıflaması	Toplumsal bağların zayıflaması
Kişisel benliğin zarar görmesi	Grup çalışmalarının etkinliğinin yitirilmesi	Saygı ve güven ortamının kaybolması
Mesleki ve örgütsel bağlılığın zayıflaması	Kurum içi iletişimin zarar görmesi	Uluslararası toplumdan dışarıda kalma
Öz saygının yitirilmesi	Örgütsel bağlılığın zayıflaması	
Çalışma arkadaşlarıyla ilişkilerin bozulması	Hukuki yaptırıma maruz kalma	
Kişisel imajın bozulması	Finansman sıkıntısı	

Kaynak: Kutlu, H. A. (2020). *Meslek Etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 36.

2. MESLEK ETİĞİ TARTIŞMALARINDA ÖNE ÇIKAN GENEL ETİK ANLAYIŞLAR

Genel olarak meslek etiği tartışmaları, teoloji merkezli anlayışlar bir kenara konulursa ödev etiği (deontolojik etik), pragmatizm çerçevesinde faydacı etik ve meta etik başlıklarıyla ele alınabilir. Ayrıca etik tartışmaları ilk olarak yoğun bir biçimde ele alan Aristoteles'in erdemler öğretisi de meslek etiği söz konusu olduğunda dikkate değerdir. Elbette etik tartışmalarda kendisine yer bulan kişisel etik, sosyal yaşam etiği gibi farklı yaklaşımlar da meslek etiği tartışmalarında ayrıca ele alınabilir ancak çalışmanın geneli düşünüldüğünde bunlar, tartışmalı olarak kalmaya daha yakın görünmektedir. Diğer yandan Nietzsche'nin 'güç istenci'ne ya da Machiavelli'nin başarıya giden her yolun mubah olduğu yönündeki inancına, güçlü türlerin hayatta kalmasının doğal bir süreç olduğuna ve bunun meslekler ya da kurumlar açısından da doğal karşılanması gerektiğine yönelik evrimci meslek etiği tartışmaları da sonuçsuz kalacak gibidir. Çünkü bu türden anlayışlar, insanın değeri sorununu daha çok "güç" ve "uyum" sorununa indirgemektedir. Halbuki etik, güç ve uyum dışında tamamen bilgi ve mantık odaklı bir değer sorununa işaret etmektedir.

Meslek etiği tartışmalarında anlaşılabilir ve uygulanabilir gözükten anlayışlardan bir tanesi, ödev etiğidir. Ödev etiği, eylemde bulunmayı sağlayan ilkenin evrensel bir etik ilkesine dönüşme olasılığından hareket eder. Eylemde bulunmanın ilkelerini ve bu ilkeleri belirleyen nedenleri salt deneysel hareketlerin sonuçlarına ya da yasalarına indirgemeye karşı olan Kant'a göre, deneysel olan her şey, ahlaklılık ilkesine ilintili olarak yalnız işe yaramamakla kalmaz, ayrıca ahlakın temizliğine de büyük zarar verir; çünkü ahlaka kayıtsız-şartsız iyi bir istemenin asıl, paha biçilmez değerini, eylemin ilkesinin deneyin sağlayabileceği rastlantısal nedenlerin her türlü etkilemesinden böyle uzak olması oluşturur (Kant, 2009: 43).

Bireyin başkası ile somut ilişkilerini aşk, dil, mazoşizm, ilgisizlik, arzu, nefret, sadizm kavramlarıyla ikici bir tavır içerisinde ele alan Sartre'a göre, "İnsanın varlığı edimlerinin ardışıklığı içinde emilip dağılıyorsa, ahlakın hedefi de insanı daha üstün bir ontolojik yüceliğe yükseltmek olmayacaktır. Bu bağlamda, Kantçı ahlak, eylemin üstün değeri olarak yapmayı olmaya ikame eden ilk büyük etik sistemdir" (Sartre, 2021: 521). Eylemin ilk koşulu olarak özgürlüğü salıveren Sartre'a bir ekleme yapmak gerekebilir şöyle ki aslında, eylemin ilk koşulu özgürlük hissidir. Bu özgürlük hissi ise türlü eylem kombinasyonlarının³ gerçekleşebileceğine olan inanç ile ilişkili durmaktadır.

Pragmatik yöntemi James, "pragmatik yöntem herhangi bir tikel sonuç değil, sadece bir yönelim tutumu demektir. İlk şeylerden, ilkelerden, "kategoriler"den, sözde zorunluluklardan uzaklaşma ve son şeylere, meyvelere, neticelere, olgulara yönelme durumudur." diyerek ifade etmektedir (2019: 29). Burada söz konusu fayda sonuçlara odaklanmayı gerektirirken çıkarıcı, kişisel ya da salt kurumsal olanı değil mümkün olan en çok sayıdaki insanın faydasına olan eylemi seçmeyi ilke edinmeyi amaçlar. Buna göre, herhangi bir eylemin sonuçlarını görmeden ya da tahmin etmeden yapılan etik değerlendirmeler eksiktir. Kural ve eylem yararcılığı olarak farklı biçimlerde tartışılan yararcılık anlayışı elbette fırsatçılık olarak nitelendirilemeyecek önemli bir etik sistemdir. Kurumların varoluş süreçlerinde, kurumlararası rekabeti deneyimledikleri her durumda, genel olarak yararcılık anlayışına göre etik davranışlarda bulunma eğilimi söz konusudur. Bu anlayışa göre, eylemlerin sonuçları ön plandadır ve mümkün olan en çok sayıda insanın yarar sağlaması esastır. Burada hedeflenen "en çok sayıda insan" olgusu, içerdiği türlü belirsizliklerden dolayı tartışmalıdır. Ödev etiği evrensel olma potansiyeli taşıyan ilkelerin belirlenmesine dayanırken, yararcılık herkes adına en iyi ve faydalı olanı temele almakta, genel ve kural özelinde ise iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Bu fark, temelde hedeflenen büyük yararın içeriği ile şekillenir " - yani soru, en büyük yararı hangi eylem sağlar değil, hangi kural sağlar sorusudur" (Frankena, 2007:80).

Aristoteles, "Acaba erdem hedefi mi belirler yoksa hedefle ilgili araçları mı?" diye sorar ve erdemi, bir başlangıç ve ilke olarak kabul ettiği hedefi belirleyen asıl özellik olarak ele alır (2015: 47). Mutluluğu her türlü eylemin son amacı olarak değerlendiren anlayışın yanında

³ Etik olan eylem aynı zamanda bir tür mantık eylemi olduğundan, matematiksel olana gönderme yapmada ve matematikten faydalanmakta bir sakınca görünmemektedir.

Aristoteles için mutluluk, eksiksiz bir şekilde erdeme uygun yaşam etkinliğidir. Erdeme uygun olma ise tarz olarak orta olmayı başarabilmeyi gerektirir. Bu da eksiklik ile aşırılık arasındaki bir tutumdur. Aristoteles erdemleri, düşünce erdemleri ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırır. Düşünce erdemleri, doğrudan eğitim öğretim aracılığı ile edinilirken, karakter erdemleri ise daha çok davranış tekrarlarının deneyiminde edinilir. Bu anlamda doğru yargılama, bilgili olmak (bilgelik) birer düşünce erdemleri iken nezaket, hoşgörü, saygı ve cesaret, karakter erdemlerine örnek olarak verilebilir. Düşünce erdemleri söz konusu olduğunda kişi olabildiğince kendisini geliştirmeli iken, karakter erdemlerinde ise kişi, aşırılıktan ve eksiklikten kaçınmalı, orta olmayı başarmalı yani ölçülü olabilmelidir. Karakter erdemleri salt eğitim ve öğretim ile toplum ya da başka bir birey tarafından doğrudan kazanılamaz erdemler olarak değerlendirilir. Örneğin cesaret, teorik olarak değil daha çok örnek olma biçiminde pratik yollarla öğretilir. Elbette bu noktada, doğrudan ve dolaylı olanla teorik ve pratik olan arasındaki ayrım kimi durumlarda sorunlu gözükabilir. Bununla birlikte adalet, teorik yeterli bilgiye sahip olmadan davranış değişikliğine indirgenerek sahip olunabilecek bir erdem gibi durmamaktadır. Bu durum emek, hak, adalet, meta, değer, etik gibi kavramları bilmeden ve tartışmadan adil olmanın mümkün olup olmadığına yönelik bir tartışmayı gerekli kılar.

Meta-etik alanında yapılan tartışmalar da kavramsal analizleri gerekli kıldığı için meslek etiği tartışmalarında önemlidir. Cevizci'nin ifadesiyle “ Gerçekten de metaetik, esas olarak ahlak alanında geçen kavramların analiziyle, ahlak yargılarının bilişsel statüsüyle, bu yargıların kendileriyle ilgili olduğu nesnel ahlaki olguların olup olmadığıyla meşgul olur” (Cevizci, 2016: 39-40). Meslek etiği tartışmalarında uygulamaya yönelik alanlarda bu türden tartışmalar oldukça değerli görülmektedir. Çünkü meslek grubu üyelerinin kavramsal analiz yapmalarına böylece olanak sağlanmış olur. Bu analizler karşılıklı olarak tartışıldığında ise etik davranışların kurum içerisinde hayata geçirilmesi daha kolay olabilir.

Tartışılması gereken eylemi ya da eyleme yönelik etik ilkeleri belirlerken, bazı kavramlar özellikle önem kazanmaktadır. İyi, kötü, erdem, mutluluk, adalet, emek, hukuk, rekabet, özgürlük, değer gibi temel kavramların yanında söz konusu kavramların bazıları şunlardır: vicdan, güç, duygudaşlık, çözüm odaklılık, yardımseverlik, sevgi, saygı, görev, gelişim, kültür, bağlılık, toplum, tutarlılık, geçerlilik, mantık, sonuç, rekabet, bilgi, amaç, inanç, sorumluluk, kıyaslama, beklenti, yararlılık, karar verme, tümevarım, vb.

Bu kavramlardan bazıları üzerinden kavramsal tartışmaların önemi aktarılabilir.

3. MESLEK ETİĞİNDE MANTIK VE MATEMATİK

Belirli bir konuda doğru yargıda bulunabilmenin koşullarından bir tanesi, temeli Aristoteles'e dayanan mantık ilkelerine uygun düşecek akıl yürütmelerdir. Bu mantık ilkelerini hatırlayacak olursak;

- Özdeşlik ilkesi (A, A 'dır)
- Çelişmezlik ilkesi (bir şey aynı anda hem A , hem de A olmayan değildir)
- Üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi (A ile A olmayan arasında üçüncü bir hal yoktur) ve ek olarak Leibniz'in ortaya attığı

- Yeter-sebebe ilkesi (bir önermenin doğru olabilmesi ya da bir şeyin var olabilmesi için yeterli sebebi olmalıdır) (Çüçen, 2015: 26).

Bu mantık ilkeleri değişik alanlarda ön plana çıkmaktadır. Örneğin matematikte kullanılan çelişki yöntemi ile ispat yöntemi, üçüncü halin olanaksızlığı ilkesine dayanmaktadır. Nedensellik anlayışını ortaya çıkaran ilke yeter-sebebe ilkesidir. Buna göre var olan ve meydana gelen her olay, varlık, değişimin yeter bir sebebi olmalıdır. Elbette doğal etkileşimlerin varlığı ortadadır ve her hangi bir kavram, olay, olgu vb. saf biçimde tekil olarak düşünülemez bir başka ifadeyle “deneyimimizin temel özünde açmlandığı haliyle şeylerin bir aradalığı belirli bir karşılıklı içkinlik öğretisini gerektirir. Şu ya da bu bakımdan dünyanın edimselliklerinin müsterekliği, her bir olayın, diğer her olayın doğasındaki bir faktör olduğu anlamına gelir” (Whitehead, 2018:64). Ancak nedensellik ilişkisi, ardışıklık ilişkisi olarak ele alındığında ise bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Klasik örneği hatırlayacak olursak; her şimşek çakmasından sonra gök gürültüsünün duyulmasına bağlı olarak çok uzunca bir süre insanlar, şimşek çakmasını gök gürültüsünün nedeni olarak görmüşlerdir. Ancak bilim ilerledikçe anlaşılmıştır ki bunun nedeni ışığın sestten daha hızlı yayılımıdır. Bu durum bize açıkça göstermektedir ki herhangi bir durumda karşılaşılan sorunların nedenleri sadece ardışıklık ilişkisine bakılarak anlaşılamaz çünkü “hiçbir olay bir başka olayın bütünüyle ve münferiden sebebi olamaz” (whitehead, 2018:64). Aynı anda gerçekleşen ve yönelim gösterilemeyen dolayısıyla da algılanamayan ve birer düşünce nesnesine dönüşemeyen türlü olaylar, değişimler söz konusudur. Bu çerçeveden bakılınca meslek etiğinde ortaya çıkan sorunların ve tartışmaların bir kısmı yeterli veriden yoksundur.

Mantık konusunda tutarlılık ve geçerlilik iki farklı kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir tartışmada bu fark önemli hale gelmektedir. Böylelikle, tutarlı gözükten pek çok önermeler topluluğunun geçerli olmayabileceği⁴ açığa çıkmaktadır. Örnek verecek olursak;

p: Osman Bey, şirketteki arkadaşlarıyla iyi geçinen bir çalışandır

q: Osman Bey, şirkete vaktinde gelen bir çalışandır

r: Osman Bey, şirket için iyi bir çalışandır

bu önermelerden p ve q önermeleri varken r çıkarımının geçerli olup olmadığına ve p, q ve r önermelerinin birlikte tutarlı bir önermeler kümesi oluşturup oluşturmadığına bakalım; bunun için öncelikle p, q ve r önermeleri ile birlikte $\{p, q, p \wedge q \Rightarrow r\}$ önermeler kümesinin şekil-2 de verilen doğruluk tablosunu ve $p \wedge q \therefore r$ (yani p ve q önermeleri varken r çıkarımı) geçerliliğini araştıralım.

Tablo 2. Sembolik mantık doğruluk tablosu

⁴ Özellikle önermeler mantığında. Nicelemeler mantığında bu durum evrensel bir dile işaret etmeyi amaçlar ve gerekli kılar görünse de söz konusu meslek etiğinde önermeler mantığı kurumsal ve sınırlı bir topluluğu kendisine küme olarak seçtiğinden yeterli görünmektedir.

p	q	$p \wedge q$	r	$p \wedge q \Rightarrow r$	r'
D	D	D	D	D	Y
D	D	D	Y	Y	D
D	Y	Y	D	D	Y
D	Y	Y	Y	D	D
Y	D	Y	D	D	Y
Y	D	Y	Y	D	D
Y	Y	Y	D	D	Y
Y	Y	Y	Y	D	D

Yukarıda verilen doğruluk tablosuna bakılacak olursa $\{p, q, p \wedge q \Rightarrow r\}$ önermelerinin tümünün doğru (D) olduğu bir satır mevcut olduğu için bu önermeler kümesi tutarlıdır. Bununla birlikte $p \wedge q \therefore r$ çıkarımını geçersiz kılıcı küme $\{p \wedge q, r'\}$ tutarlı olduğu için $p \wedge q \therefore r$ çıkarımı geçersizdir. Yani Osman Bey'in şirkette arkadaşlarıyla iyi geçiniyor olması, işe vaktinde geliyor olması ve iyi bir çalışan olması birlikte tutarlı cümleler topluluğu olmasına karşın; Osman Bey'in arkadaşlarıyla iyi geçinmesi ve işe vaktinde gelmesi onun iyi bir çalışan olduğu çıkarımı için yeterli değildir. Bu durumda günlük yaşantılarda kurulan türlü önermeler, inançtan bağımsız bir biçimde sembolik mantıkla ele alındığında yeniden sorgulanabilmektedir.⁵

Mantık söz konusu olduğunda mantıksal akıl yürütmeler de kişi yaşamlarının sürdürülebilir olmasında önemli görünmektedir. Bunun en önemli koşulu ise her bir bireyin kullandığı akıl yürütmelerin eksik ya da kusurlu yanlarını bilmesidir. Mantıksal akıl yürütme türleri denilince;

- 1- Tümdengelimli akıl yürütme
- 2- Tümevarımlı akıl yürütme
- 3- Analoji yolu ile akıl yürütme

akla gelmektedir. Dik kenar uzunlukları verilen dikdörtgen biçimindeki bir bahçenin alan hesaplaması tümdengelimli akıl yürütmeye örnektir. Aynı bahçeyi, mümkün olan en büyük ve eşit büyüklükteki karesel bölgelere ayırarak her karesel bölgenin köşelerine birer fidan dikmeyi hesaplamak amacıyla kağıt üzerinde modellemek ise analoji yoluyla akıl yürütmeye örnek olabilir. Sınıfa giren ilk 10 öğrencinin siyah saçlı olduğunu görüp o sınıftaki öğrencilerin geneli hakkında siyah saçlı olduğunu söylemek tümevarımlı akıl yürütmedir. Bu noktada, eğer sınıftaki öğrencilerin tamamı gözlemlenmemişse eksik tümevarımlı, tamamı gözlemlenmişse tam tümevarımlı akıl yürütme yapılmış olunur.

Meslek deneyimlerinde çalışanların birbirini kıyaslamasıyla ortaya çıkan etik problemlerin bir nedeni de eksik tümevarımlı akıl yürütmeler sonucunda oluşturulan ön yargılardır.

⁵ Bkz. Özlem, D. (2014). *Mantık*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi. ss. 262-270.

Eksik tümevarımlı akıl yürütmeler ön yargıya dönüşürse ve bu ön yargılar davranış, tutum, performans olarak olumsuz bir biçimde dışa aktarılsa, şirket yaşantısının sorunlu olması kaçınılmazdır.

Sorunların sayısal olarak ne denli fazla ve karmaşık bir ilişki ağına sahip olduğunu anlamının en etkili yollarından biri matematiksel yaklaşım gibi görünmektedir. Örneğin bir kurumda çalışan kişiler A, B, C ve D olarak adlandırılınsın. Burada kurulabilecek etik ilişkileri ortaya çıkaracak grup sayısı;

A ile A, B ile B, C ile C, D ile D olmak üzere kişinin kendisiyle kurduğu ilişki (4tane)

A ile B, A ile C, A ile D, B ile C, B ile D, C ile D olmak üzere bire bir ikili ilişki (6 tane)

A ile {B,C} biçiminde olmak üzere bire iki üçlü ilişki (12 tane)

{A,B,C} biçiminde olmak üzere üçlü ilişki (4 tane)

A ile {B,C,D} biçiminde olmak üzere bire üç dörtlü ilişki (4 tane)

A,B ve {C,D} biçiminde olmak üzere (6 tane) ilişki

{A,B} ile {C,D} biçiminde olmak üzere ikiye iki dörtlü ilişki (3 tane) ve

{A,B,C,D} biçiminde olmak üzere dörtlü ilişki (1 tane)

şeklinde toplam 40 farklı gruplaşma biçimi olarak ele alınabilir⁶. Bu noktada kombinasyon hesaplamaları devreye girmektedir. Kişi sayısı 5 olursa bu türden bir gruplaşma sayısı;

$$\begin{aligned} & \binom{5}{1} + \binom{5}{2} + \binom{5}{1} \binom{4}{2} + \binom{5}{3} + \binom{5}{1} \binom{4}{3} + \binom{5}{2} \binom{3}{2} : 2! + \binom{5}{4} + \binom{5}{1} \binom{4}{1} \binom{3}{2} : 2! + \binom{5}{1} \binom{4}{4} \\ & + \binom{5}{2} \binom{3}{3} + \binom{5}{1} \binom{4}{2} \binom{2}{2} : 2! + \binom{5}{1} \binom{4}{1} \binom{3}{3} : 2! + \binom{5}{1} \binom{4}{1} \binom{3}{1} \binom{2}{2} : 3! \\ & + \binom{5}{5} = 176 \end{aligned}$$

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hesaplamada söz konusu 5 kişi arasından 4 kişilik bir grupta oluşan etik ilişkilerde 1-3, 2-2, 1-1-2 ve 4 kişilik gruplandırmaların sayısı hesaplanmıştır. 30 kişinin çalıştığı bir kurumda söz konusu olası etik ilişkilerin yaşanacağı gruplaşma sayısının oldukça fazla çıkacağı (1 milyardan fazla) kolayca görülebilir. Çünkü bu sayı, yalnızca gruplardaki toplam kişi sayısının 30 olduğu durumların sayısını veren Bell sayısından fazladır⁷. Böylece söz konusu olası ilişki türlerinin sayısı kabaca belirlenmiş olmaktadır. Dikkat çekici olan nokta, hesaplanmaya çalışılan ilişki sayısının çokluğudur.

Kişinin kendisiyle ve diğer kişi ya da gruplarla ilişkisinde değer sorunu her zaman ön planda gibidir. Bu değer konusu Kuçuradi'nin ifadeleriyle daha da anlaşılır kılınabilir;

kişi ile kişi ilişkisinde, yaptığı değerlendirmeye birlikte kişinin yaşantısını oluşturan gerçeklik koşulları dışındaki belirleyici, kişinin değerlilik inançlarıdır. Bunlar bir kişinin a) değerlilik

⁶ Bu sayı, 4 farklı varlığın tamamının {A,B} ile {C,D} / A,B ve {C,D} / {A,B,C,D} / A,B,C,D biçiminde gruplara ayrılma sayısını veren Bell sayısı olan $B_4 = 15$ sayısından fazladır.

⁷ ChatGPT bu sayıyı yaklaşık $B_{30} = 1.194 \times 10^{15}$ olarak hesaplamaktadır.

tasarımları: kendi değer yargıları, kişi imgesinin özellikleri ve b) etik değerlerin bir grubu olan kişi değerlerine verdiği değerdir (Kuçuradi, 2006: 45).

Matematik sayesinde meslek etiği tartışmalarında anlaşılabilir ve uygulanabilir olma sorunu azaltılabilir görünmektedir. Toplumsal olan etik sorunların büyüklüğü ve etkisi karşısında matematiksel dile dayandırılması mümkün olan ilkeler, gelecekte sosyal sorumluluk kavramının meslek üyeleri tarafından daha çok benimsenmesine katkıda bulunacaktır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Meslek etiği bağlamında yapılan tartışmalar, öncelikle kanuna uygun bir biçimde organize olmuş ve faaliyet gösteren meslek gruplarını ilgilendirmektedir. Bu anlamda yasalardaki açıklıklar üzerinden faaliyet gösteren bir mesleki anlayış da kabul edilebilir değildir. Yapılması gereken, fark edilen yasal açıklıkları lehte kullanmaya çalışmak yerine, ilgili kuruluşların bilgilendirilmesidir. Meslek etiği, mesleki kültür dinamikleriyle de anlaşılmaya çalışılmıştır kültür ile genel arasındaki ilişkiyi Hegel, şu şekilde ele almaktadır:

Kültürlü insan, davranışlarına genelin damgasını vurmayı bilen, tikel yanından vazgeçmiş, genel ilkelere göre eyleyen kişidir. Kültür, düşünmenin aldığı biçimdir. Daha yakın bir bakış şunu ortaya koyar: kültür sayesinde insan kendini dizginlemeyi öğrenir, eğilimi ve isteklerine göre davranmak yerine onları tutar. Nesne karşısında özgürleşir, kuramsal davranmaya çalışır. Buna bağlı olarak her bir yönü olduğu gibi kavrama, durumları birbirinden ayırma, ayrılan yanları yalıtma, bu yanların her birine genelin biçimini vermek üzere soyutlama alışkanlığı doğar (Hegel, 2011: 70).

Bu soyutlama işi bir tür bilgi durumuna işaret etmektedir. Öyle ki soyutlama, bilgi eksiklikleriyle birlikte ilkesiz ve yöntemsiz bir kıyaslama ürününe dönüşmektedir. Whitehead'in söylemeye;

Tanıma, zihne kıyaslama olarak yansır. Bir olayın tanınan nesneleri, diğer olayın tanınan nesneleriyle kıyaslanırlar. Kıyaslama, şimdiki zamanda yer alan iki olay ya da biri hafıza-farkındalığı diğeryse duyu-farkındalığı tarafından varsayılan iki olay arasında olabilir. Fakat kıyaslanan şeyler olaylar değildir; çünkü her olay temelde biricik ve kıyaslanamazdır. Kıyaslanabilir olan şey, nesneler ile olaylarda yerleşik olan nesneler arasındaki ilişkilerdir. Nesneler arasındaki bir ilişki olarak görülen olay kendi geçişini yitirmiştir ve bu açıdan artık bir nesnedir. Bu nesne bir olay değil yalnızca düşünsel bir soyutlamadır. Aynı nesne birçok olayda yerleşik olabilir (Whitehead, 2017: 142).

Görülüyor ki meslek etiği söz konusu olduğunda doğrudan kişi yaşantısını etkileyen sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bu sorunlar süreklilik halinde deneyimlendiği için yalnızca mesleğe özgü olmakla kalmayıp, toplumsal bir sorun haline de dönüşebilmektedir. Pratik olana yönelik somut veriler ve dönütler arasında meydana gelen oldukça sorunlu soyutlamalar, kavramsal tartışmaların azlığı ile ilişkilendirilmelidir. Bu ise felsefi bir sorgulama anlayışını gerekli kılmaktadır. Kullanılan, tartışılan kavramların bilgisi yanında, kabul edilen ve savunulan belirli bir etik anlayışın da kişi hayatı boyunca değişmeden kalacağı söylenemez. Türlü etik sistemlerin, türlü meslek gruplarında uygulanabilirliği vardır ve kişi yaşantılarının kısılalığı ile yönelimselliklerindeki sınırlar, bütüncül bir anlama sahip olmayı zorlaştırmaktadır. O halde, meslek etiği tartışmalarında mantık ve matematik

daha çok gündeme gelmelidir. Böylelikle, eylem kombinasyonlarının farkındalığında daha tutarlı önermelerin ve geçerli çıkarımların ortaya konması beklenebilir. Hatta etik olana yönelik eylem değerlendirmelerinin ve kavramsal tartışmaların, yalnızca çelişmezlik ilkesine göre değil aynı zamanda, bulanık mantık ile birlikte ele alınması yaygınlık kazanabilecektir. Böylelikle meslek etiğinde değer ve değerlendirmeler türlü önemlilik düzeyleri, fayda nitelikleri ve yargıda bulunma süreçleri birlikte ele alınabilecektir. Deneyimlenen ancak açıklamakta zorluk çekilen pek çok belirsizlik durumunda ise bulanık mantık ilkeleri işletilebilir görünmektedir. Meslek etiğini ilgilendiren sorunları ve çözüm yollarını anlama, matematik sayesinde daha olanaklı görünmektedir. Gelecekte yapılacak akademik çalışmaların ise, matematikten aldığı yardım ölçüsünde daha etkin olması mümkün görünmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2015). *Eudemos'a Etik*. (Çev. Saffet Babür). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2016). *Uygulamalı Etik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2015). *Klasik Mantık*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. (Çev. Azmi Aydın). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tarihte Akıl*. (Çev. Önay Sözer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- James, W. (2019). *Pragmatizm*. (Çev. Ferit Burak Aydar) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kant, I. (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. (Çev. İonna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2006) *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kutlu, H. A. (2020). *Meslek Etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Özlem, D. (2014). *Mantık*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Sartre, J. P. (2021). *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji İncelemesi*. (Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları
- Whitehead, A. N. (2017). *Doğa Kavramı*. (Çev. Sercan Çalıcı ve Songül Köse). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Whitehead, A. N. (2018). *Doğa ve Yaşam*. (Çev. Sercan Çalıcı), İstanbul: Öteki Yayınevi.
- <https://chatgpt.com>